

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2020.92.10>

УДК 811.161.2'373.611

ЗРОЩЕННЯ У ЗБІРЦІ ІВАНА ІОВА «ПЕРІОДИЧНА СИСТЕМА СЛІВ»

АНДРИШКО

Олег Михайлович,

магістр філології, коректор,
ТОВ «Інтерфлекс», вул. Надії
Алексєєнко, 74, м. Дніпро,
Січеславська обл., 49000

E-mail: avtornarodu@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1123-7807>

Oleh

ANDRISHKO,

magister of philology, corrector, TOV
«Interflex», 74 Nadii Alexieienko str.,
Dnipro, Sicheslav region, 49000

E-mail: avtornarodu@i.ua.

У статті розглянуто особливості слів-зрощень у збірці Івана Іова «Періодична система слів». У досліджуваній книжці виділено кілька груп зрощень – слів, утворених лексико-синтаксичним способом: на основі сурядних і підрядних словосполук, залишкових словосполук (поєднання в одному слові службових частин мови (найчастіше прийменника) з повнозначними в непрямих відмінках (насамперед іменник). У «Періодичній системі слів» також широко представлені зрощення-паліндроми, що є рідкістю в українській поезії. Вершиною словотвірної майстерності можна вважати вірш, який дав назву збірці; в ньому Іван Іов показав невичерпні можливості словотворення, що в поєднанні з оригінальним авторським стилем дало нам яскравий зразок експериментальної літератури.

Ключові слова: словотвір, зрощення, словосполука, речення, паліндром, авангардна поезія.

Іван Іов (1948–2001) – один із найоригінальніших і недооцінених українських поетів кінця двадцятого століття. Відомий як експериментатор, він залишив по собі надзвичайно цікаву спадщину для мовознавців-дериватологів.

У 1997 році Іван Іов видав свою найвідомішу та найзначнішу збірку – «Періодичну систему слів», що і стала об'єктом нашого дослідження.

Його поезію вивчали В. Бедрик, С. Бойко, Д. Гурська, М. Жулинський, М. Загорулько, Р. Козак, У. Коржик, І. Лучук, А. Мартакова, Ю. Маркітанов, В. Мацько, Н. Поліщук, Ю. Починок, О. Юрчук та інші. Наша стаття відрізняється тим, що в ній уперше досліджено слова-зрощення у збірці «Періодична система слів».

Зрощення – одиниці, утворені лексико-синтаксичним способом, один із видів похідних складних слів поряд із композитами та юкстапозитами. Енциклопедія зазначає таке: «...зрощення в усіх формах повністю тотожні за морфемним складом еквівалентному словосполученню. При цьому зберігається також синтаксичний зв'язок компонентів та їх послідовність у структурі словосполучення і складного слова» [Українська мова 2004: 211].

Серед зафіксованої словниками лексики це найчастіше іменники (*перекотиполе*), числівники (*п'ятдесят*), прикметники (*вічнозелений*), прислівники (*натщесерце*), дієприкметники (*вищевказаний*), рідко – дієслова (*лиходіяти*) та займенники (*хтозна-який*), таке саме частиномовне співвідношення маємо, говорячи про авторські новотвори.

Зрощення-оказіоналізми зустрічаємо в українських поетів різних епох: М. Семенка (*човнвітрила*), М. Йогансена (*заяри, заялини, заячміль*), В. Стуса (*тойящосин, самособоюнаповнення*), І. Калинця (*зі-сідла-не-скинь*), О. Забужко (*на-що-дивитися-не-варт, на-всіх-язиках*) тощо, проте варто зазначити, що особливого значення такі лексеми набули саме в літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст., зокрема яскраво увиразнились у творчості Івана Іова.

Мета статті – дослідження слів-зрощень у збірці Івана Іова «Періодична система слів» – проектується на такі **завдання**: класифікувати зрощення за синтаксичною природою; виявити їхні функції в тексті; з'ясувати новаторство Івана Іова в царині неології.

У «Періодичній системі слів» наявні різнорідні зрощення. Найчисленніша група з них – на основі сурядних словосполук. У «Періодичній системі слів» найменша кількість компонентів у таких зрощеннях – два, найбільша – шість. Досліджувані оказіоналізми цієї групи зазвичай утворені з іменників, рідше –

з дієслів, інших частин мови не виявлено. Особливість авторського стилю – зрощення, де складники – синоніми; за допомогою тавтології І. Іов ще більше увиразнює свої поезії: *Панянка – видиво-міраж-омана, – / З'являється усміхнено звідтіль, / Де радощі в шовках...* («Панянка»).

У вірші «Якого кольору звук Батьківщини?» автор вживає поряд з абсолютними синонімами «глашатай» та «оповісник» контекстуальний синонім «херувим»: *Зажуриться причинними очима / Глашатай-оповісник-херувим.*

Серед зрощень на основі сурядних словосполук, у яких основний компонент – дієслово, маємо: *Отямсь-оговтійсь-спам'ятайсь під ранок – / В майстерні, може, ...у монастирі* («Коли зів'януть слова»).

Також у збірці є зрощення, що утворені не на основі синонімів, а позначають спільне поняття лише в конкретному вірші; оказіоналізми такого типу звичніші та поширеніші, судячи з мовотворчості інших авторів (О. Забужко, Н. Гончар, І. Цілик, О. Букачюк та ін.). У поезії Івана Іова складники подібних новотворів можуть мати спільні суфікси, утворюючи таким чином ще і внутрішню риму: *Іваніов – лауреат безсмертя, / А не слинько-чванько-хвалько-сонько...* («Іваніов»); *...І тепер / Хіба мистець – утисник-списник-злісник?!* («Талант»).

Варто наголосити, що в останньому прикладі поряд із лексемами, які зафіксовані словниками (*утисник* – той, хто когось утискає; *списник* – воїн, озброєний списом), письменник уживає новотвір «*злісник*» – той, хто творить зло.

У наступних цитатах можна спостерігати, як поет застосовує дефіс там, де має бути кома, внаслідок чого замість однорідних членів речення отримує зрощення, які набувають нового смислового поняття: *Жінка на вістрі краплини, мов дзига, / Барви з ікон-вишиванок-ляльок* (розмаїття) («Олександр Архипенко. Жінка зачісує волосся»); *На старість батько заповів синам: / криницю-погріб-сад-повітку-хату* (спадщина) («Балада про голос природи»).

Іноді подібні зрощення функціують поряд з однорідними членами речення і, поступово збільшуючи кількість складників, що виражають іменники на позначення традиційної української їжі, утворюють градацію: *Є хліб, є сало, є цибуля, є сіль – / немає*

чарки. / Є хліб-сало-цибуля-сіль-чарка – / немає бараболі! / Є хліб-сало-цибуля-сіль-чарка-бараболя – / тільки нас немає («Дух старої України»).

Іншою особливістю авторських зрощень є спільнокореневі слова з різними суфіксами пестливості та згрубілості: *Обожнюють оболонь оборану очі. / Брівні брівоньки-брови-бровенята. / Вуаль вужчає у вулкані вух. / Губища-губоньки-губенята-губи («Звуковий автопортрет»).*

В акровірші-присвяті родині Жулинських «ГалиноМикола» письменник створює зрощення на основі сурядної словосполучки, не вдаючись до дефісів, але вживає два слова в різних варіаціях: *Ідуть з Новосілки ГалиноМикола, / Калина у серпні – МиколоГалина... / МиколоГалинаГалиноМикола – / Зізнайтеся Богу, а більше нікому – / Любов'ю Вам пахне з садів матіола... / Юрбі не збагнути ГалиноМиколу!*

У творчості Івана Іова є і зрощення на основі підрядних словосполук. Найчастіше автор творить неологізми на основі підрядних словосполук, де компонентами є іменник+прийменник+іменник: *Під собором не в'януть в снігах пелюстки, / І тебе **страх-в-містах**, **сніг-до-ніг** не полоха («обійти палестини і мекки нудьги...»).*

Поет обігрує також і свої ім'я та прізвище, утворюючи варіанти з різною кількістю компонентів: *Іваніов – лауреат безсмертя, / А не слинько-чванько-хвалько-сонько... // Собою оцшасливив все Поділля – / В лавровому вінку Іваніов!.. / Іовіваніваніов – коріння, / Хоч землю обзивають щовесни... / Іваніовіовіван п'є каву... («Іваніов»).*

Приклад зрощення на основі речення – у вірші «З філософії Кочубеїв»: *Страшно, коли обіймуться: / **ТЕНЕТЕТЕНЕТАК!***

Оригінально поет утілює зрощення на основі речення у графічній поезії «У рік Бика» (символічно, що «Періодична система слів» побачила світ у 1997-му – саме в рік Бика). У цьому вірші поет комбінує зрощення «*Вхопитибиказароги*» («вхопити бика за роги»), внаслідок чого утворюються не менш цікаві okazіоналізми, наприклад, «*биказарогивхопити*», «*вхопити богазаризиик*, «*зарогивхопитибика*» та ін.:

А ще поезія Івана Іова репрезентована як зафіксованими у словниках, так і оказіональними зрощеннями на основі залишкових словосполук, під якими розуміємо одиниці, утворені з поєднання в одному слові службової частини мови (насамперед – прийменника та частки) з повнозначною (переважно іменником у родовому чи знахідному відмінку). Найчастіше такі зрощення є загальноновживаними прислівниками, зафіксованими в лексикографічних джерелах: *Є фахівці, є **напохваті** терміни, / Простір, помножений жваво на Час* («Олександр Архипенко...») – (**на+похваті**); *укор вів **нівроку** р=р!!! оку* («Самовитий мотив») – (**ні+вроку**).

Іноді подібне словотворення мотивоване не власне природою слова та граматичними показниками, а лише авторським відчуттям, що призводить до появи оказіоналізмів у таких випадках, де вони не надто логічні та можливі: *В родині славній Кочубеїв / Люблять **не-те** і кохають **не-так**, / Сіють **не-так** – виростає **не-те**, / Косять **не-те** – молотять **не-так**...* («З філософії Кочубеїв») – (**не+так; не+те**).

Одиничний випадок – зрощення на основі букв, для чого Іван Іов застосовує дефіси як допоміжний засіб: *Можна пильно вглянутись вустами, / Кажучи уголос: **а-б-в*** («Одного ранку»).

Значне місце в доробку письменника посіла зорова поезія, де він намагався віднайти не схожий ні на кого стиль та розкрити величезні можливості українського слова. З погляду словотвору вельми цікавою можуть бути його присвяти редакторові книжки Валерію Басирову та прозаїкові Григорію Гусейнову.

В алуютьбасиров У	гравюра Г остинець
м Агафуріїлюбо Ві	голуба Р г У ртувань
В ал Т орнинакр О ві	голос И хр С тинець
Б ал Е тсокуси Р опу	гала Г ангус Е йоман
в иб о Р ював м И рим	о н О рово п 'еша Й ову
с оло в І в е Селуха	го Р уподолає ш Н ову
б агати Ю к А рмазин	в ізуального І О ва
н ам с мі х Б осивуха	Ю ного я к і п ів сло В а
	У

В обох випадках маємо не лише мезовірші (вірші, в яких серединні літери приховують певне слово або речення), а й «суцільні» зрощення, де поєднані як слова, так і речення:

1. *Валують Басирову: мага фурії, любові, валторни на крові, балет соку, сиропу виборював: мирим; соловій, веселуха, багатію – кармазин, нам сміх, бо сивуха.*
2. *Гравюра, гостинець, голубаргуртувань, голоси, хрестинець, галаган гусей-оман; гонорово п'єш, а Йову гору подолаєш нову, візуального Іова, юного, як і пів слова У.*

Зрідка можна зустріти оказіоналізми-зрощення в такому жанрі, як паліндром (рак літеральний). Хоча українська мова багата на слова, що читаються однаково в обох напрямках (*око, тут, корок*), а також має давню традицію (від Івана Величковського (XVII ст.) до сучасних авторів) творення паліндромів та паліндромонів, проте авторські новотвори-зрощення в раках літеральних поза творчістю Івана Іова – поодинокі (найвідоміший – із поезії М. Мірошніченка «Мовите летивом»: «*Мовите речовому закиньлетиву: увительника зумов очертивом*»). На відміну від Миколи Мірошніченка, в паліндромах Івана Іова бачимо власне такі зрощення, які читаються однаково і зліва направо, і справа наліво, як і сам жанр: *Нахолов-волохань – вистукує у кут сив* («Ватто українських отав»).

Іов І. Періодична система слів. Хмельницький: Доля, 1997. 126 с.

Коржик У. Сучасна зорова поезія як літературна модифікація доби бароко (на матеріалі поезій Івана Іова). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 60 (1). С. 219-224.

Літературознавчий словник-довідник / за редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.

Полищук Н. Зорова поезія другої половини ХХ – початку ХХІ століття: «Періодична система слів» Івана Іова. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2012. Вип. 5. С. 141-149.

Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2004. 820 с.

REFERENCES

Iov, I. (1997). The Periodic system of words. Khmelnytskyi: Dolia (in Ukr.).

Korzhyk, U. (2014). Contemporary visual poetry as a literary modification of the Baroque era (based on Ivan Iov's poetry). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna*. Vol. 60(1). P. 219–224 (in Ukr.).

Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I., Teremko, V. I. (Eds.). (2007). Literary studies dictionary-handbook. Kyiv : VTs “Akademiia” (in Ukr.).

Polishchuk, N. (2012). Visual poetry of the second half of the XX – early XXI centuries: “The periodic system of words” by Ivan Iov. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*. Vol. 5. P. 141-149 (in Ukr.).

Ukrainian language: encyclopedia (2004) / NAS of Ukraine, O. O. Potebnia Institute of Linguistic of the NAS of Ukraine, Institute of the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine; edit. board : V. M. Rusanivskyi [and other]. Kyiv : Mykola Bazhan Publisher “Ukrainian Encyclopedia” (in Ukr.).

Статтю отримано 05.02.2020

Oleh Andrishko

COALESCENCES IN THE BOOK OF IVAN IOV “PERIODIC SYSTEM OF WORDS”

The article deals with the features of word-coalescences in the book of Ivan Iov «Periodic system of words», which is considered to be the most prominent in the author's work. Ivan Iov belonged to the leading Ukrainian avant-garde poets to the 20th-21th centuries, leaving a significant trace both in syllabic tonic poetry and in experimental poetry (palindromes, graphic poems, acrostic, brachicolons, logogriphs, collage etc.). Ivan Iov was born in 1948 in the village of Kamianka, in the Apostolove District of the Dnipro region in a large family. He graduated from Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University and then worked as a teacher and journalist.

In 1997, he published his most famous and significant collection, «The Periodic system of words», where he continued the traditions of Ivan Velychkovskyi and which became the subject of our research. Particular attention deserves to occasionalisms by the author. In the research book you can identify several groups of coalescences-words, created lexico-syntactical method, on the basis of sued and subordinate phrases, residual phrases (most often prepositions). Also a feature of the creation of neologisms in Ivan Iov is the use of the names and surnames of famous people – friends of the poet, for example, Valerii Basyrov – the editor of this book; Hryhorii Huseinov – writer, laureate of the Taras Shevchenko National Prize; Mykola Zhulynskyi – Director of the Taras Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine. In the «Periodic system of words», the coalescences-palindromes (both commonly used and occasional) are also widely represented, which is a decisive feature of the creative manner of Ivan Iov compared with other avant-garde poets. The top of word-formation skill can be considered the poem that gave the collection its name; in it Ivan Iov showed the inexhaustible possibilities of word formation, which in combination with the original author's style gave us a wonderful example of experimental literature.

Keywords: derivation, coalescences, phrase, sentence, palindrome, avant-garde poetry.